

MANJE POZNATI DALMATINSKI SLIKARSKI UMJETNICI I MAJSTORI U VENECIJI OD 14. DO 18. STOLJEĆA

Lovorka Čoralić

UDK 75 (497.5-3 Dalmacija: 450) "13/17"

Izvorni znanstveni rad

Lovorka Čoralić

Filozofski fakultet u Zagrebu

Zavod za hrvatsku povijest

Na osnovi izvorne građe iz mletačkog državnog arhiva (fond: *Notarile testamenti*) autorica razmatra prisutnost manje poznatih slikara, minijaturista i bojadisara s istočnojadranske obale u Veneciji od 14. do 18. stoljeća.

Tijekom prošlih stoljeća komunikacija i razmjena kulturno-umjetničkih strujanja između istočne i zapadne jadranske obale bili su intenzivan proces i pojava koji su pridonosili obogaćivanju kulturne baštine obiju sredina. Iako se u literaturi više pozornosti poklanjalo djelovanju talijanskih, napose mletačkih umjetnika u dalmatinskim gradovima, vidljivo je da se gotovo u jednakom opsegu tijekom svih minulih stoljeća zajedničke prošlosti u jedinstvenoj državnoj zajednici mogu promatrati nazočnost, stvaranje i djela naših hrvatskih umjetnika i majstora u Veneciji, kao i u različitim krajevima i gradovima Apeninskog poluotoka. Venecija, mjesto u koje se tijekom svih prošlih stoljeća intenzivno useljavaju doseljenici iz različitih dijelova istočnojadranske obale i unutrašnjosti, grad je u kojem će boraviti i stvarati i brojni naši umjetnici različitih vještina i zanata. Slikarski umjetnici, među koje ubrajamo i majstore različitih srodnih, za ono vrijeme često nedovoljno jasno odvojenih umijeća i vještina (slikari, sitnoslikari, bojadisari, dekoratori različitih predmeta umjetničkog obrta itd.), posebno su zanimljivi i po vrijednosti stvaralaštva nekih naših umjetnika koji su djelovali u gradu na laguna-ma. O najpoznatijim slikarima majstorima podrijetlom s istočnojadranske obale već je u literaturi napisano mnogo, vrijeme njihova boravka u Veneciji uglavnom je približno datirano, označeni njihov rad i djela, slikarski utjecaji i uzori, pa se na njihovoj biografiji neću zadržavati.¹

¹ Tijekom svih proteklih stoljeća u Veneciji bilježimo, osim niza manje poznatih i gotovo zaboravljenih majstora, nekoliko istaknutih slikara umjetnika čije je djelovanje pobliže poznato, a mnoga njihova djela sačuvana i atribuirana. Tako se u 14.

Pozabavit ću se djelovanjem nekoliko manje poznatih slikarskih umjetnika i majstora podrijetlom s istočnog Jadrana u Veneciji od 14. do 18. stoljeća. Riječ je o majstorima koji su najvećim dijelom nepoznati ili tek spomenuti u djelima domaćih i stranih povjesničara umjetnosti. Njihov životni put, stvaranje i slikarska djela nepoznati su i nesačuvani, a izvori o njihovu djelovanju u Veneciji više kazuju o njihovu svakodnevnom životu, obitelji, prijateljskim vezama i druženjima, nego o profesionalnoj slikarskoj aktivnosti. U radu su, s obzirom na način spominjanja i navođenja u dokumentima, obuhvaćeni i prikazani slikarski majstori (*pittori* ili *decentori*), sitnoslikari (*miniadori*), te bojadisari (*tentori*) - majstori čija je djelatnost bila na granici umjetničkog izražavanja i obrtničke vještine. Kao izvor za istraživanje poslužile su oporuke iz mletačkog Državnog arhiva (Archivio di Stato di Venezia, fond Notarile testamenti), te u manjoj mjeri objavljeni popisi članova bratovštine slikara (*Fraglia dei pittori*) iz razdoblja od 14. do 18. stoljeća,²

stoljeću u Veneciji spominju dva Zadrana: *Nikola Ciprijanov de Blondis* i *Blaž Luke Banića*, učenici i pomoćnici u radionicama mletačkih slikara Paola Veneziana i Jacobella de Bonomo. Sredinom 15. stoljeća Skradinjanin *Juraj Čulinović* na početku svog stvaralaštva umjetničku vještinu izučava u radionici Francesca Squarcionea, dok Dubrovčanin *Nikola Božidarević* uzore traži u stvaralaštvu braće Viviani, Giovannija Bellinija i Vettora Carpaccia. U 16. stoljeću, pored Rabljanina *Stjepana Crnote*, Tizianova učenika, te pustolova, neuspješnog trgovca i dubrovačkog slikara *Vlahe Držića*, također bliskog Tizianovu krugu, najistaknutije je ime zasigurno *Andrija Meldola* (*Schiavone*) koji se može ubrojiti u najznačajnija imena mletačkog slikarstva u drugoj polovini 16. stoljeća. U 17. stoljeću značajna je i brojnim slikarskim djelima osvjedočena prisutnost *Mateja Pončuna* (*Ponzoni*), učenika i nastavljača Palme Mlađeg i S. Perande. U istom stoljeću u Veneciji djeluje i dubrovački barokni slikar *Petar Matejević-Mattei*, dok je stvaranje *Federika Benkovića* obilježilo razdoblje s kraja 17. i prve polovine 18. stoljeća. O prisutnosti i djelima tih umjetnika u Veneciji postoji opsežna literatura. Spomenut ćemo samo nekoliko najznačajnijih radova i sinteza u kojima je sadržan i opsežniji pregled literature: *K. Prijatelj*, *Andrija Medulić Schiavone*, Zagreb 1952.; isti, *Federiko Benković*, Zagreb 1952.; *C. Fisković*, *Hrvatski umjetnici u Mlecima*, Mogućnosti, god. III, br. 1, Split 1956., str. 1-25; *K. Prijatelj*, *Juraj Čulinović*, Zagreb 1960.; isti, *Matej Ponzoni-Pončun*, Split 1970.; *F. L. Richardson*, *Andrea Schiavone*, Oxford 1980.

² U prvim stoljećima po osnivanju, bratovština je uključivala majstore ujedinjene zajedničkim nazivom *Arte dei decentori*, odnosno slikare i dekoratere, ali i ostale podvrste kao što su pozlatari (*doradori*), sitnoslikari (*miniadori*), crtači (*disegnatori*), vezioči (*ricamatori di stoffe*), izrađivači igraćih karata (*cartolari*), maski (*maschereri*), natpisa i grbova (*targheri*), bojadisari (*tentori*), te kožarski majstori (*cuoi d'oro*). Godine 1682., nakon dugih raspra, odvojili su se ugledniji i priznatiji slikari (*pittori di figure*) i osnovali samostalan *Collegio dei Pittori*, koji se održao sve do pada Republike, a poslije prerastao u *Accademia di Belle arti*. Njihove se knjige nisu do danas sačuvale, ali je početkom 19. stoljeća opat Gian Antonio Moschini prepisao velik dio knjiga bratovštine, a njegovi ispisi nalaze se danas u sklopu ostavštine Moschini u *Museo Correr*. Riječ je o knjigama pristojbi koje su članovi bratovštine plaćali svake godine (*luminarie, tasse*). Na osnovi tih knjiga može se iz godine u godinu pratiti sastav bratovštine i njezini članovi. Popis je podijeljen na četiri cjeline: *Nella Fraglia de Pittori ecc. di Venezia cominociano dal 1530 e seguono, Nomi tratti da altro volume dell'Arte, Pittori nella Fraglia dell'anno 1687, Dal Libro rinnovato l'anno 1726*. Iako je do sada već objavljeno više izdanja

a u kojoj nalazimo niz naših slikarskih umjetnika i majstora.³ U radu ću razmotriti svaku od navedenih skupina (slikari, sitnoslikari, bojadisari) kao zasebnu cjelinu, ukazati na neke općenite karakteristike zajedničke svim majstorima iz iste skupine, te potom obraditi svakog umjetnika pojedinačno. Osim toga, na kraju razmatranja svake skupine tih umjetnika i majstora, pokazat ću i povezanost naših iseljenika s tamošnjim, također manje poznatim mletačkim umjetnicima i majstorima.

SLIKARI

U ovoj skupini bit će riječi o našim slikarskim umjetnicima čije se zanimanje u mletačkim izvorima bilježi oznakama »pittor« i »depentor«. Vremenski okvir njihova spominjanja obuhvaća razdoblje od 14. do 17. stoljeća, pri čemu se najveći broj umjetnika spominje tijekom 16. stoljeća, kada je i proces useljavanja doseljenika s istočnojadranske obale u Veneciju najintenzivniji. Kada je riječ o porijeklu, odnosno o krajevima i gradovima iz kojih dolaze u Veneciju, moramo primijetiti da ono nije označeno za sve naše slikare. Tako se neki slikarski majstori navode samo oznakom *Schiavon* ili *Schiavone*, koja se u Veneciji često upotrebljavala za doseljenike s cjelokupnog prostora istočnojadranske obale i unutrašnjosti. Poneki su umjetnici spomenuti samo svojim prezimenom koje nedvojbeno upućuje na dalmatinsko (Rado, Mrnavić) ili bosansko (Kosača) podrijetlo. Naposljetku, kao matični gradovi nekolicine naših slikara navode se istarski grad Milje, te dalmatinski gradovi i naselja Zadar, Kupari (kod Dubrovnika) i Bar. S obzirom na mjesto stanovanja u Veneciji, vidljivo je da naši slikari nisu strogo ograničeni na predjele (sestiere) najčešćeg spominjanja i prisutnosti ostalih doseljenika s naše obale (predjeli Castello i S. Marco), već se osim u navedenim, spominju i kao stanovnici ostalih za iseljenike iz Dalmacije rjeđe spominjanih župa u predjelima S. Polo, Cannaregio, te obližnjeg po majstorima staklarske vještine nadaleko glasovitog otoka Murano (župa S. Steffano). Oporuke, kao najčešće jedini i najpotpuniji izvor o prisutnosti i djelovanju naših umjetnika u Veneciji, sadrže osim uobičajenih formula karakterističnih za sve notarske dokumente ove vrste podatke o njihovu privatnom životu, obitelji, rodbinskim i prijateljskim vezama, krugovima poznanstava i svakodnevnog druženja, o vjerskom osjećaju i religioznosti, ali i o njihovu društve-

Moschinijevih popisa, u ovom radu sam se poslužila izdanjem *T. Pignattija* (*La fraglia dei pittori di Venezia*, Bollettino dei musei civici veneziani, annata X, No 3, Venezia 1965., str. 16-39), koje je uređeno najkritičkije i s abecednim popisom imena svih umjetnika, što umnogome olakšava snalaženje i korištenje izvora.

³ U tim popisima bilježimo umjetnike koji su podrijetlom s naše obale: Andrea da Curzola di Nicolò (1584.-1591.); Andrich Antonio (1760.); Andrich Ciprian (1757.-1759.); Giacomo de Rado da Zara (poslije 1530.); Marin da Traù (1610.); Nicolò da Curzola indorador (poslije 1530.); Nicolò da Ragusi indorador (poslije 1530.); Nicolò Furlan (1584.); Piero da Sebenico (poslije 1530.); Sebenico Zuane Batista (1638.); Simon Raguseo (1584.-1596.). Usp. *T. Pignatti*, nav. dj., str. 19, 28, 30, 32, 33, 35. Podatak da se u Pignattijevom radu nalazi popis nekih umjetnika iz Dalmacije navela je i *N. Božanić-Bezić*, *Majstori od IX do XIX stoljeća u Dalmaciji II*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, sv. XVI, Split 1966, str. 297-343.

nom statusu i materijalnim mogućnostima. Iako razmatranje njihovih oporuka neće najčešće unijeti mnogo više svjetla u aspekt njihova profesionalnog djelovanja i stvaralaštva, vrijedno ih je razmotriti jer su, unatoč ograničenosti i nepotpunosti, jedini izvor koji vjerodostojno registrira njihovo postojanje, kazuje o njihovu podrijetlu i oslikava njihov život i svakodnevicu u gradu na lagunama. Dokumente u kojima se spominju naši slikari razmotrit ćemo kronološkim redom njihova nastajanja.

Prvi je dokument oporuka slikara Bartolomeja iz Zadra (*Bartholomeus pintor qui fuit de Jadra*), stanovnika otoka Murana u predjelu župe S. Steffano, napisana 1325. godine. Zadrani Bartolomej spomenut je i u radovima talijanskih i naših povjesničara umjetnosti. Riječ je o priložima istraživača povijesti staklarske umjetnosti na otoku Muranu, V. Han i L. Zecchina u kojima se, osim ostalih umjetnika s dalmatinske obale, koji su na ovom otoku pretežito djelovali samo kao staklarski umjetnici, spominje i nazočnost Zadrana Bartolomeja. U mletačkim dokumentima Bartolomej se spominje u razdoblju od 1290. do 1325. godine. Godine 1290. Bartolomej je zabilježen kao slikar staklenih čaša proizvedenih u radionici muranskoga staklarskog majstora Jakova Langovarda (*Jacobo Langovardo*). U ugovoru koji je Bartolomej sklopio s Langovardom 21. studenog iste godine obvezuje se Jakovu da će tijekom idućih sedam mjeseci oslikati čaše izrađene u njegovoj radionici. Nagrada za učinjeni trud trebala je iznositi deset groša, odnosno 24 solida za sto oslikanih čaša, pri čemu se Bartolomej obvezao da će te čaše ukrasiti sa po tri lika ili slike, oko kojih će naslikati i drveće, »onako kako najbolje odgovara« naručitelju.⁴ U godinama što su potom slijedile, Bartolomej se u dokumentima koji se odnose na otok Murano spominje još nekoliko puta, da bi 1325. godine napisao svoju oporuku. Na samom početku oporuke Bartolomej spominje nekoliko članova svoje rodbine koje imenuje izvršiteljima svoje posljednje volje. Riječ je o njegovu šurjaku obučaru Flaurentu i rođaku *Čaninu Sclavolinu*, također slikaru, stanovniku u samoj Veneciji u župi S. Giovanni in Bragora u predjelu Castello. Bartolomej iscrpno navodi svoje posjede na Muranu koji se sastoje od zemljišnih čestica te kuća, od kojih su neke dovršene i useljive, dok je dio još uvijek neprikladan za stanovanje. Jedna od Bartolomejevih kuća nalazi se također u župi S. Steffano i u njoj stanuje njegov brat Pavao. Tu je kuću Bartolomej kupio od Beate, udovice *Scardini de Meco*, što upućuje da je poslovaio s doseljenicima našeg podrijetla (*Insula Mezzo* = elafitski otok Lopud). Bartolomej zahtijeva od svojih izvršitelja oporuke da kuću daju u godišnji najam, te prihode raspodijele njegovim najbližim rođacima i siromasima župe S. Steffano na Muranu. Ne bude li u trenutku njegove smrti nazočan ni jedan bliži član obitelji, trećina prihoda namijenjena njima također pripada siromasima te župe. Nakon smrti obojice izvršitelja oporuke nadzor nad zakupom preuzimaju zastupnici crkve S. Steffano. Osim toga, crkva S. Steffano obdaruje se pre-

⁴ ... et in dictis muzolis debet facere dictus Bartholomeus tres figuras et illud quod oportunum erit de arboris circa«. Usporedi: V. Han - L. Zecchin, *Presenze balcaniche a Murano e presenze muranesi nei Balcani*, *Balcanica*, sv. VI, Beograd 1975., str. 79; V. Han, *Slikari iz Dalmacije oslikavaju gotičko i renesansno staklo u Muranu*, isto, sv. XIII-XIV, Beograd 1982.-1983. str. 343.

ostalom trećinom prihoda od zakupa kuće, uz uvjet da se novac utroši za različite gradnje i uređenje crkve (*in opere et fabricae dicte ecclesie*), te za njezine svećenike koji su dužni svake godine održavati mise i moliti za spas njegove duše. Kao mjesto svog pokopa Bartolomej određuje istu crkvu S. Steffano (*sub porticali ipse ecclesie*). Spominjući potom ostale članove svoje rodbine, Bartolomej navodi nećakinju Luciju, kojoj za miraz ostavlja 40 solida groša. Supruzi Marchesini ostavlja, osim miraza, novčanu svotu od 50 mletačkih solida. Imenujući glavne nasljednike svojih preostalih dobara, Bartolomej navodi kako svu svoju imovinu ostavlja svojoj djeci koje za sada nema, ali, kako se to nerijetko bilježi u ovoj vrsti notarskih dokumenata, uvijek postoji mogućnost da ih bude tijekom idućih godina njegova života s Marchesinom. Ne bude li pak imao zakonitih nasljednika, Bartolomej određuje da izvršitelji oporuke na dražbi prodaju sav preostali imetak i prihod podijele u nabožne svrhe za spas njegove duše. U preostalom dijelu oporuke Bartolomej navodi legat upućene svojim poznanicima, bilježniku i sluškinji Sofiji. Bartolomej spominje i nekoliko crkvenih ustanova na Muranu i ostavlja im manje novčane svote. Tako bratovštini S. Maria namjenjuje 20 solida groša, dok svakoj od preostalih bratovština na otoku ostavlja po deset mletačkih solida (cjelovit tekst oporuke vidi u prilogu 1).

Osim Bartolomejeve, posjedujemo i oporuku njegove prve supruge Marije, napisanu 1315. godine. Navodeći članove svoje najbliže rodbine, Marija spominje svoju majku Katu, što upućuje na to da je možda i Marija, kao i njezin suprug Bartolomej, također podrijetlom s naše obale. Marijina oporuka sadržajem je kraća i obuhvaća uglavnom legat upućene najbližim članovima obitelji (suprug, majka, sestra) i crkvenim ustanovama na Muranu (samostan S. Cipriano, bratovštine na Muranu). Prilikom nabiranja svjedoka, nazočnih pri sastavljanju oporuke, navodi se ime Marka, muranskoga staklarskog majstora.⁵

Neveliki su i sadržajem oskudni podaci koje posjedujemo o zadarskom slikaru *Alojziju* koji je u trenutku pisanja oporuke njegove kćeri Marije 1483. godine već mrtav. Kao i njegova kći, Alojzije je vjerojatno bio stanovnik župe S. Giovanni Crisostomo u predjelu Cannaregio. Kako Marija u svojoj oporuci ne spominje nikoga od članova obitelji ili šire rodbine, možemo pretpostaviti da je ona njegovo jedino dijete, kao i da je u trenutku pisanja svoje oporuke Alojzijeva supruga također pokojna.⁶

⁵ Maria uxor Bartholomei de confinio s. Stephani de Murano: Item dimitto congregationi s. Marie de Murano et aliis congregationibus de Murano pro quolibet soldos denariorum venetorum decem parvorum. Item volo et ordino missas quingentas pro anima mea celebrari de quibus celebrari medietatem in ecclesia s. Stephani et aliam medietatem in monasterio s. Cipriani de Murano apud quod monasterio me elligo sepultura. Item dimitto Cate matri mee denariorum venetorum quattuor grossorum, una pellica mea et un par calcimentorum meorum. Item dimitto Catarine sorori mee tunicam meam parvam. Residuum dimitto Bartolomeo viro meo (NT, b. 918, br. 6, 6. 10. 1315).

⁶ Maria de ladra condam ser Aloyssii pictoris de confinio s. Iohannis Crisostomo, NT, b. 735, br. 347, 10. 6. 1483.

Iz južnodalmatinskoga grada Bara dolazi slikar *Dominik pokojnog*

Nikole čija je oporuka, napisana 1515. godine, nešto bogatija podacima o slikarovu djelovanju i svakodnevnom životu u Veneciji nego je to slučaj s većinom oporuka ostalih naših umjetnika i majstora. Dominik je stanovnik predjela Castello u župi S. Giovanni Novo gdje je tijekom prošlih stoljeća, napose u razdoblju druge polovine 15. i tijekom 16. stoljeća, zabilježen nemali broj stanovnika podrijetlom s istočnojadranske obale. Izvršiteljima svoje oporuke Dominik imenuje rođaka Ivana po zanimanju obrtnika u tekstilnoj struci (lanar), s kojim stanuje, te izrađivača pojaseva Ivana Klauda, stanovnika župe S. Maria Formosa u istom predjelu Castello. Od ostalih članova svoje rodbine Dominik spominje nećake Zanetta, Medu i Rigu kojima ostavlja manje novčane svote ili nekoliko predmeta iz svoje imovine (odjeća, sagovi, srebrna plitica). Spominjući svoju nećakinju Sebastijanu, redovnicu mletačkog samostana S. Aloisio (S. Lodovico), Dominik spominje i jedno svoje slikarsko djelo koje joj ostavlja u nasljedstvo. Dominik ne opisuje svoju sliku iscrpnije, navodeći samo da je na njoj prikazan Krist. Osim toga, Dominik svojoj nećakinji ostavlja jednu svoju srebrnu pliticu za koju izričito navodi da je veća i ljepša od ostalih koje posjeduje. Spominjanje predmeta umjetničkog obrta (srebrne plitice), koje vjerojatno nisu izrađene rukom samog Dominika, te napose slike s prikazom Krista, za koju možemo s puno većom sigurnošću tvrditi da je njegovo djelo, jedan je od rijetkih podataka o profesionalnom djelovanju i stvaralaštvu naših umjetnika i majstora u Veneciji. Slika je poklonjena redovnici samostana sv. Ludovika, te je vjerojatno i nakon njezine smrti ostala u samostanskom posjedu. U popisu umjetnina tog samostana, kako unutar same crkve tako i u njezinoj riznici, ne nalazimo spomen djela koje bi upućivalo da je rad našeg slikara Dominika. Ostali dio Dominikove oporuke sadrži podatke o legatima upućenim njegovim prijateljima, poznanicima i crkvenim ustanovama. Kada je riječ o legatima namijenjenima vjerskim ustanovama Venecije, Dominikova oporuka sadrži niz podataka zanimljivih za poznavanje njegova vjerskog života i odnosa spram različitih crkvenih ustanova u gradu na lagunama. Tako Dominik na samom početku oporuke izražava želju za pokopom u crkvi S. Maria Formosa, te određuje da svećenik Bernardin de Sanctris, Dominikov ispovjednik, održi kratke i gregorijanske mise za spas njegove duše. Samostanu S. Marciliano ostavlja 60 malih mletačkih libara koje izvršioци njegove oporuke moraju potraživati od Dominika de Millo, padrona broda koji stanuje u župi S. Vitale u predjelu S. Marco. Redovnici tog samostana dužni su rečenu svotu raspodijeliti siromašnim šticićenicima samostana. Na kraju oporuke Dominik, ne spominjući nikoga od bližih članova svoje obitelji i rodbine, ostavlja sva svoja dobra koja preostanu nakon izvršavanja svih zadanih legata poznaniku Ivanu lanaru. Kao svjedoci prilikom pisanja oporuke navode se graditelj brodova Ivan Anđelov i istarski doseljenik Franjo Petrišin (tekst oporuke vidi u prilogu 2).

Sredinom 16. stoljeća zabilježena je u Veneciji nazočnost i djelovanje nekolicine naših majstora koji se u izvorima navode oznakom *depentor*. Godine 1554. spominje se *depentor Marko* iz Kupara, naselja u župi Dubrovačkoj, sin majstora Jakova. Marko je stanovnik predjela Cannaregio u župi Madonna dell'Orto. Iz njegova života u Veneciji poznat nam je samo podatak koji upućuje na povezanost s doseljenicima iz ostalih dijelova istočnojadranske obale. Dokument u kojem saznajemo za postojanje

slikarskog majstora Marka jest oporuka Antonije, udovice brodarara Ivana iz Kotora, u kojoj se Marko spominje kao jedan od svjedoka.⁷

Jakov Radov iz Zadra jedan je od rijetkih umjetnika spomenutih u ovom radu, a koji su već poznati i spomenuti u radovima povjesničara umjetnosti. Tako je podatak o njegovu boravku u Zadru 1527. godine zabilježio A. Dudan u svojoj sintezi *La Dalmazia nell'Arte italiana* (sv. II, Milano 1922, str. 373). Autor navodi da se u popisu stanovništva Zadra iz 1527. godine spominje *Jacopo depentor* koji bi, uz pozlatara Šimuna, također spomenutog 1527. godine, mogao biti jedan od učitelja Andrije Meldole uoči njegova odlaska u Veneciju. U već spomenutom radu u kojem objavljuje članove mletačke bratovštine slikarskih majstora, T. Pignatti navodi i ime Zadranina Jakova Radova iz Zadra.⁸ U popisu članova bratovštine nije točno precizirano Jakovljevo pristupanje i tijek članstva u njoj, ali je podatak da se može smatrati članom u razdoblju nakon 1530. godine dovoljno pouzdan pokazatelj za pretpostavku da je riječ o majstoru o kojem posjedujemo i svjedočanstvo iz drugih onodobnih dokumenata. U našem izvoru ne navodi se podrijetlo Jakova Radova nego samo njegovo zanimanje (*depentor*). Godine 1558. spominje se kao svjedok u oporuci Andrijane pokojnog Nikole Marina Sclavona, udovice tamošnjeg svjećara Martina. Kao mjesto stanovanja Jakova Radova navedena je župa S. Maria Formosa u predjelu Castello.⁹

Naposljetku, kao posljednjeg od *depentora* s naše obale navodim *Ivana Buchignu* iz istarskoga grada Milja, stanovnika istoimene župe u mletačkom predjelu S. Polo. Ivan se spominje u oporuci svoje supruge Isabete 1559. godine. Oporuka je sadržajem vrlo kratka i oskudna podacima. Jedini pozornosti vrijedan podatak jest Isabetino imenovanje supruga Ivana za glavnog izvršitelja oporuke te određivanje da sva njezina imovina, najvjerojatnije nevelika i skromna, pripadne suprugu. Kao jedan od svjedoka oporuke spominje se mletački bojadisar (*tentor*) Jakov Batista, sin Julijana, stanovnik predjela S. Marco u župi S. Julian.¹⁰

Godine 1648. spominje se slikar *Nikola Kosača*. Obitelj Kosača ubrajala se tijekom razdoblja hrvatske povijesti i povijesti srednjovjekovnog bosanskog kraljevstva u najznačajnije vlasteoske obitelji čiji su se posjedi, prvobitno smješteni na području oko sastava Pive i Tare te u gornjem Podrinju oko Foče, poslije proširili na gotovo cjelokupnu Humsku zemlju. U vrijeme propasti bosanskog kraljevstva, 80-tih godina 15. stoljeća, te pada njihova posljednjega grada Novog pod tursku vlast 1481. godine, obitelj se raspršila na više strana. Potomci Vlatka Hercegovića (umro na Rabu 1489.

⁷ Antonia relicta condam Zuane de Cataro barcarol habitante nel confinio Madonna del Horto... Testes: Marchio di Cupari de magistro Jacopo depentor, NT, b. 528, br. 29, 1. 3. 1554.

⁸ T. Pignatti, nav. dj., str. 28.

⁹ Andriana condam Nicolai Marini Sclavoni familiario, relicta Martini cerdonis in s. Maria Formosa... Testes: Giacomo de Rado depentor sta a s. Maria Formosa, NT, b. 1084, br. 47, 11. 3. 1558.

¹⁰ Isabeta uxor Zuan Buchigna de Muia depentor de contrada s. Polo... Testes: Iacomo Batista de Juliano tentor a s. Zulian, NT, b. 1017, br. 288, 9. 5. 1559.

godine) iselili su se nakon njegove smrti u Veneciju. Njegova supruga Margareta de Marzano, unuka napuljskog kralja Alfonsa, ondje se udala za mletačkog kapetana Marka Loredana. Sin Ivan Kosača imao je više potomaka (sinovi Ferrando, Vlatko, kćeri Sana, Fiorenza, Virginija i Isabela, unuci Ferrando, Horatio, Zuanne i Alfonso, praunuk Vlatko itd.), koji se u mletačkim spisima spominju još tijekom čitavog 17. stoljeća.¹¹ Zanimljivo je napomenuti da su potomci ove srednjovjekovne bosanske obitelji, iako potpuno talijanizirani i bez ikakvih veza s državom i narodom iz kojeg su potjecali, tijekom svih generacija zadržali svijest o svom podrijetlu te su u svakoj generaciji bilježili kao ime jednog od sinova Vlatko, kao znak svojevrsnog sjećanja na korijene i nekadašnji hercegški status te obitelji. O podrijetlu Nikole Kosače nemamo izravnih podataka u mletačkim izvorima. Moguće je da je potomak vanbračnog sina Ivana Kosače Matije (spominje se 1558. godine u oporuci njegove polusestre Sane kao *Matio Cossazza*). Postoji oporuka Nikoline supruge Anzole, kćeri mletačkoga građanina Michaela Ovioni. Anzola u oporuci izričito navodi da obitava u kući svog supruga Nikole, smještenoj u župi S. Bartolomeo u središnjem gradskom predjelu S. Marco, i to u ulici pod nazivom *Calle della Bissa* iz koje se dolazilo izravno na Campo S. Bartolomeo. Anzolina bliža rodbina također je uključena u bavljenje slikarskom vještinom. Njezin brat Antonio Ovioni po zanimanju je *depentor*, a stanuje u predjelu Dorsoduro u župi S. Margareta, mjestu poznatom po nazočnosti i djelovanju brojnih slikara tijekom svih prošlih stoljeća. Anzola i Nikola Kosača nisu, poput mnogih drugih manje poznatih slikarskih majstora, oskudijevali u imovini. Vidljivo je to iz Anzolina izdašnog darovanja crkvenih ustanova u Veneciji (crkva S. Maria Maggiore, hospitali), te po legatu kojim se određuje držanje sto misa za znatnu i običnom građaninu teško dostupnu novčanu svotu od sto zlatnih dukata. Anzola ostatak svoje imovine ostavlja supruhu Nikoli kojega imenuje i jedinim izvršiteljem oporuke. U potpisu svjedoka oporuke spominje se i mletački tiskar Pasqualin Markantonijev čija se *bottegha* nalazila u župi S. Paternian (predjel S. Marco).¹²

Posljednji dokumenat u ovoj skupini naših umjetnika u Veneciji jest oporuka slikara *Petra Mrnavića* iz 1483. godine. Iako se za Petra ne navodi mjesto njegova podrijetla, može se na osnovi njegova prezimena pretpostaviti da dolazi iz dalmatinskih gradova Šibenika ili Splita. Oporuka Petra Mrnavića

¹¹ Usp. K. Jireček, *Istorija Srba*, sv. I, Beograd 1952., str. 397; J. Tadić, *Nove vesti o padu Hercegovine pod tursku vlast*, Zbornik FF u Beogradu, sv. VI, Beograd 1962., str. 131-152; V. Atanasovski, *Pad Hercegovine*, Beograd 1979.; grupa autora: *Istorija Srba*, sv. II, Beograd 1982., str. 412-413.

¹² Anzola condam Michael Ovioni et consorte del signor Nicolò Cossazza pittor: casa habitation di mio consorte posta in contrada s. Bartolomeo in Calle della Bissa... Lasso Antonio Ovioni mio fratello depentor in Campo s. Margareta ducati dieci... Lasso ducati dieci per s. Maria Maggiore... Lasso ducati doi a cadauno de quattro hospedali per accompagnarmi alla sepoltura... Avanti il mio corpo sia sepolto cento messe ad altari privilegiati con solita elemosina per sacrificii sino al ducati cento... Il resto lasso al mio consorte, qual instituisco mio commissario... Teste: Pasqualin di Marcantonio stampador in s. Paternian, NT, b. 969, br. 19. 10. 5. 1648.

nevelika je i s malo podataka o njegovu životu i djelovanju u Veneciji. Petar navodi kako su dobra koja posjeduje oskudna i ne isuviše vrijedna. Za izvršitelja oporuke imenuje svog poznanika Iseppa Biancha koji je dužan pobrinuti se za Petrov pogreb, pri čemu za troškove može utrošiti ponešto od Petrove imovine. Sve što preostane nakon podmirivanja troškova pokopa, Iseppo nasljeđuje kao jedini i glavni nasljednik. Oporuka je napisana 14. svibnja 1483. godine, a na zahtjev izvršitelja oporuke i jedinog nasljednika Iseppa Biancha otvorena je nakon oporučiteljeve smrti 19. lipnja iste godine. Ovaj podatak upućuje na to da je Petar umro između 14. svibnja i 19. lipnja 1483. godine, najvjerojatnije u razdoblju bližem trenutku otvaranja oporuke.¹³

Na kraju razmatranja podataka o slikarima iz naših krajeva u Veneciji upozorit ću i na jedan drugi aspekt povezanosti naših iseljenika s umjetnicima i majstorima u Veneciji. Riječ je o spominjanju domaćih, mletačkih slikarskih umjetnika u oporukama naših iseljenika, pri čemu se ti umjetnici u prvom redu navode kao svjedoci ili, znatno rjeđe, kao izvršitelji oporuke doseljenika s istočnojadranske obale. Najčešće je riječ o manje poznatim i, osim nekoliko iznimaka, u literaturi rijetko spominjanim majstorima. U izvorima se navode oznakom *pittor* ili *depentor*, a razdoblje njihova spomena doba je najintenzivnijeg useljavanja s istočnojadranske obale u Veneciju, druga polovina 15. i tijekom 16. stoljeća. Kada je riječ o našim iseljenicima, u čijim se oporukama kao svjedoci javljaju mletački slikarski majstori, primjećujemo da su podrijetlom uglavnom iz dalmatinskih gradova (Pag, Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Kotor, Bar, Ulcinj), te u znatno manjoj mjeri iz Istre, Bosne (Krupa, Sana) i Zete. Kao i najveći dio spomenutih umjetnika i majstora s naše obale, i te mletačke slikare rijetko pronalazimo u leksikonima, enciklopedijskim izdanjima i sintezama slikarske umjetnosti u Veneciji. Unatoč profesionalnom određenju i naslovu koji je upućivao na bavljenje umjetničkim pozivom, ti su mletački majstori najčešće ostajali anonimni, poznati samo u manjem krugu osoba gdje su stanovali i djelovali, te se njihovo svakodnevlje nije bitnije razlikovalo od uobičajenoga životnog tijeka naših neimućnih mornara, brodara, veslača ili drvodjelaca, kalafata, zidara i brojnih drugih obrtnika tijekom prošlih stoljeća zaposlenih ponajviše u mletačkom ratnom Arsenalu koji je svojim smještajem (Castello) u velikoj mjeri odredio i naseljavanje tamošnjih župa našim doseljenicima.

Kronološkim ću redom nabrojiti i ukratko razmotriti sve dokumente u kojima se kao svjedoci ili izvršitelji oporuke naših iseljenika spominju mletački slikarski majstori.

1) *Gennimus condam Salvatoris pictor* svjedok je Klare pok. plemića Guida Matafarisa iz Zadra, supruge mletačkog plemića Tomasa Veniera pok. Nikole (NT, b. 54, br. 3, 2. 8. 1425).

¹³ Pietro Marnavichio pitore; Voglio che quel pocho mi ritrovo avere al tempo della mia morte residuo di tante mie malatie et delle poche mie miserie sii fatto sepelir del signor Iseppo Bianco sii mio caro amicho a suo piacimento et che detto Signor pagi li miei debbiti et il residuo se venesera lo dii per anima mia lasciandolo solo comissario et essecutore della presente mia ordinatione senza obbligo di render alcun conto... (NT, b. 186, br. 449, 14. 5. 1683).

2) *Manfredus pictor de s. Moisè* (predjel S. Marco) svjedok je Tome iz Sane, stanovnika iste župe S. Moisè (b. 911, br. 628, 1. 3. 1456).

3) *Jacobus pictor condam Alvise de ss. Apostoli* (predjel Cannaregio) svjedok je Lucije pok. Stjepana *Sclavoni* (b. 508, br. 130, 21. 4. 1468).

Isti je izvršitelj oporuke Helene pok. Tomaša iz Zadra, prodavačice vune na trgu S. Marco, stanovnice župe S. Moisè u predjelu S. Marco (b. 875, br. 92, 1. 12. 1482).

4) *Andreas de Muriano pictor*¹⁴ svjedok je Andriji iz Labina, stanovniku župe S. Maria Formosa u predjelu Castello (NT, b. 377, br. 8, 25. 11. 1475).

5) *Iohannes condam Luce pictor*, stanovnik župe S. Geminiani u predjelu S. Marco svjedok je Spličanina Pavla, trgovca-sitničara u župi S. Juliano u predjelu S. Marco (b. 876, br. 586, 18. 10. 1478).

6) *Leonardus Pauli pittor de Padua* svjedok je Tome pok. Pavla iz Zadra, mornara koji oporuku piše uoči isplovljavanja galije kojom zapovijeda *Cristoforo de Cha de Millo* (b. 66, br. 375, 7. 1. 1479).

7) *Pietro pictore de s. Maria Nova* svjedok je Klare, supruge Petra Ilijina Markovića, stanovnice župe S. Giovanni Novo u predjelu Castello (b. 530, br. 14, 8. 6. 1482).

8) *Sebastian de Jacomo depentor* svjedok je Margarete iz Krupe pok. Grgura, stanovnice župe S. Maria Formosa u predjelu Castello (b. 876, br. 516, 24. 10. 1496).

9) *Alvise fio Boneto Zora depentor* svjedok je Stjepana pok. Ivana iz Bara, stanovnika župe S. Geminiano u predjelu S. Marco (b. 1184, br. 464, 16. 7. 1505).

10) *Antonio di Licini depentor*¹⁵ svjedok je Katarine pokojnog Jurja Duodo iz Splita, udovice Grgura iz Trogira (b. 66, br. 395, 31. 8. 1511).

11) *Batista Zuchato depentor condam Jacomo*¹⁶ svjedok je Andrije pok. Jurja Blanco iz Ulcinja stanovnika župe S. Giovanni Novo u predjelu Castello (b. 786, br. 3, 13. 8. 1520).

¹⁴ *Andrea di Giovanni* zvan *Andrea da Murano* zasigurno je najpoznatija ličnost od svih slikara koji su kao svjedoci spomenuti u oporukama naših iseljenika. Spominje se od 1462./63. godine (rad na koru u S. Zaccaria). Zajedno s Bartolomeom Vivarinijem oslikava unutrašnjost bratovštine Scuola Grande di s. Marco (1468.). Godine 1472. spominje se njegova slikarska radionica na trgu S. Maria Formosa. Izradio je triptih s likovima sv. Sebastijana, sv. Vicenza Ferrarskog, sv. Roka i sv. Petra za crkvu S. Pietro Martire na Muranu. Djelovao je i u gradovima Vicenza, Castelfranco, te Trebaselghe (Treviso). Usp. *L. Testi*, *La storia della pittura veneziana*, sv. II, Bergamo 1915., str. 530-542; *L. Coletti*, *Pittura veneta del Quattrocento*, Novara 1853., str. L-LI; G. Lorenzetti, *Venezia e il suo estuario*, Trieste 1974., str. 677, 810.

¹⁵ Licini je obitelj podrijetlom iz Lombardije (Bergamo) čiji su se predstavnici tijekom 15. i 16. stoljeća istakli u slikarstvu, tiskarstvu i staklarskoj umjetnosti. Napose su istaknuti bili Antonijevi sinovi, slikari Bernardo (djelovao 1511.-1561.) i Arrigo (1512.-1551.), od kojih se Bernardo spominje kao član bratovštine slikara u razdoblju iza 1530. godine. Usp. *T. Pignatti*, nav. dj., str. 29; *G. Lorenzetti*, nav. dj., str. 100, 430, 581, 586, 656, 807, 904.

¹⁶ Slikarska obitelj Zuccato podrijetlom je iz Ponte (Valtelina), a u Veneciji se spo-

12) *Biancho fu Zuane Bianchi depentor* svjedok je Margarete pok. Luke iz Šibenika, supruge Ivana Kačića iz Makarske, stanovnice župe S. Salvador u predjelu S. Marco (b. 641, br. 268, 21. 2. 1540).

13) *Domenigho di Zorzi fu Zuane pictoris* svjedok je Jerolima pok. Nikole iz Kotora, drvodjelca u mletačkom Arsenalu i stanovnika župe S. Pietro di Castello u istoimenom predjelu (b. 1084, br. 288, 28. 2. 1559).

14) *Zuane depentor ditto Morgante* svjedok je Antonije pok. Bartolomeja iz Trogira, supruge škrinjara Valentina, stanovnice župe S. Gregorio u predjelu Castello (b. 645, br. 54, 21. 5. 1561).

15) *Nicoletto depentor fu Domenigho* svjedok je brodara Ivana pok. Jurja Maića iz Zadra, stanovnika župe S. Gregorio u predjelu S. Marco (b. 478, br. 271, 23. 8. 1564).

16) *Andrea Scordelli pittor condam Blaxi de s. Zuane Bragora* svjedok je Katarine iz Zadra, stanovnice župe S. Giovanni in Bragora u predjelu Castello (b. 507, br. 15, 8. 3. 1602).

17) *Zuane Pasqualis depentor condam Battista* svjedok je Franje pok. Dionizija *de Vecchi Schiavon* (b. 798, br. 174, 28. 9. 1649).

18) *Domenigho de Giacomo di Loyati depentor sta sulla fundamenta di s. Zaccaria* svjedok je Marijete supruge Šimuna Girardo iz Zete (b. 372, br. 65, 29. 3. 1660).

19) *Francesco Griffini condam Carlo pittor*¹⁷ svjedok je Sante udovice Otavija iz Šibenika, stanovnice župe S. Maria Formosa u predjelu Castello (b. 705, br. 2, 14. 4. 1745).

SITNOSLIKARI (MINIJATURISTI)

Samo je jedna ali sadržajem dokumenata zanimljiva ličnost jednoga našeg sitnoslikara u Veneciji. Riječ je o nekoliko dokumenata (oporuka) u kojima se spominje *miniador Nikola pok. Konstantina de Dominis* u razdoblju od 1586. do 1618. godine. Nikola je odvjetak stare i ugledne rabske plemićke obitelji koja je tijekom prošlih stoljeća imala istaknutu ulogu u javnom životu grada Raba. Nikola se prvi put spominje u oporuci svoje supruge Prudencije, kćeri pok. drvodjelca Santa iz Pezara iz godine 1586. Prudencija oporuku piše u trenutku svoje trudnoće. Kao mjesto stanovanja Prudencije i Nikole navedena je župa S. Juliano u predjelu S. Marco. Na samom početku oporuke Prudencija imenuje svog supruga Nikolu za izvršitelja oporuke i glavnog nasljednika svih njezinih dobara, uz uvjet da se brine za njihovu malodobnu kćer Gasparinu, kao i za dijete koje će se tek roditi. Ukoliko suprug Nikola umre, sva Prudencijina dobra pripadaju Gasparini i djetetu koje će se roditi. Prudencija u oporuci spominje i njihovu drugu kćer Anzelinu koja je starija i

minje od 15. stoljeća. U 16. stoljeću najpoznatiji je slikarski majstor iz ove obitelji Sebastian, prijatelj i suradnik Tizianov. Godine 1530. u bratovštini slikara spominje se Valerio, a 1584.-1596. godine njegov sin Arminio. (*T. Pignatti*, nav. dj., str. 39; *G. Lorenzetti*, nav. dj., str. 97, 934-935).

¹⁷ Carlo Griffini spominje se kao član bratovštine slikara od 1701. do 1720. godine, a njegov sin Francesco 1720., te od 1726. do 1732. godine (*T. Pignatti*, nav. dj., str. 28).

već udana, te ju, ne bude li drugih potomaka, imenuje glavnim nasljednikom svih svojih dobara. Na kraju ove oporuke Prudencija izražava želju da se suprug Nikola nakon njezine smrti pobrine za održavanje misa sv. Marije i sv. Grgura njoj u spomen, te da hospitalu SS. Giovanni e Paolo udijeli prilog od tri dukata. Unatoč strahu od smrti koji ju je nagnao da još 1586. godine napiše oporuku, Prudencija je bez poteškoća za svoje zdravlje podnijela ovu trudnoću i rodila sina Marka koji se spominje u njezinoj drugoj oporuci napisanoj 1614. godine. Sin Marko je, uz oca Nikolu, izvršitelj oporuke i, uz oca Nikolu, glavni nasljednik svih njezinih dobara. Prudencija je umrla nedugo pošto je napisala svoju drugu oporuku (napisana je 14. siječnja 1614.), točnije 14. lipnja 1614. godine.¹⁸ Godine 1590. Nikola de Dominis se spominje kao svjedok prilikom pisanja oporuke sugrađanina rabskog plemića i doktora prava Benedikta Crnote pok. Nikole. Izvršitelj je te oporuke Nikolin rođak Franjo de Dominis, a Nikola je, zajedno s rabskim plemićem Matijom Marinellijem, određen da posreduje u rješavanju spora Nikole Crnote i Jerolima Nimire, također predstavnika ugledne i stare rabske vlasteoske obitelji.¹⁹

Posljednji i najvažniji dokument jest oporuka samog Nikole de Dominisa, napisana 13. studenog 1618. godine. Oporuka nije opsegom velika, ali sadrži nove podatke o njegovoj obitelji i nasljednicima. Iz njezina sadržaja saznajemo da je dok se pisala, Nikolin sin Marko već mrtav. Stoga Nikola određuje da se Markovoj udovici Perini isplati preostatak miraza od 400 dukata. Nikola se u svojoj oporuci negativno izražava o ponašanju svoga sina Marka tijekom prošlih godina te navodi da je, budući da se prema oporuci pokojne Prudencije Marko također mogao koristiti majčinih nasljedstvom, Markovim raspuštenim načinom života veći dio imovine upropašten. Navodeći kako sada ne posjeduje gotovo ništa, Nikola ostatak svoje skromne imovine namjenjuje Markovoj i Perininoj djeci, svojim unukama Lauri i Prudenciji. Snaha Perina je, uz Nikoline poznanike, izrađivača ogledala Ivana Mariju Jakovljeva i Ivana Bansolija, izvršiteljica njegove posljednje želje. Svjedoci prilikom potpisivanja oporuke također su obrtnici koji su mjestom stanovanja i djelovanja vezani uz predjel Castello (svilar Petar Vivieni,

¹⁸ Prudencia fiola del condam Santo marangon et moglie de misser Nicolò de Dominis miniador della contrada di s. Zulian: Lasso il Nicolò mio marito solo commissario et herede della mia dote fino che vive con questo che l'debbi governar Gasparina mia et sua fiola et la creatura che portero et in caso che ditto mio marido mancasse avanti la sopradetta mia fiola et la creatura che portero la mia dota sia divisa per mita tra ditta Gasparina e la creatura che portero et se mancasse la creatura vadi in Gasparina et in caso che non fusse a qual tempo Gasparina e la creatura voglio che la mia dota vadi a Anzoleta mia fiola che e maridata. Item voglio che il mio marido sii obligato farmi dir le messe della Madonna e de s. Gregorio et dar ducati tre al hospital de s. Zuane Polo (NT, b. 11, br. 360, 6. 6. 1586).

Oporuka iste: lasso miei commissari et heredi Nicolò de Dominis mio carissimo consorte et misser Marcho de Dominis mio carissimo figliolo che debbano star insieme. Lasso a mie fiole Anzola e Gasparina ducati 15 per una. Lasso a hospitali della Pietà, s. Zuane Polo, Mendicanti e Incurabili ducato uno per luogho con obligo accompagnarsi alla sepoltura. Publicavit 14. 6. 1614. (NT, b. 359, br. 637, 14. 1. 1614).

¹⁹ NT, b. 75, br. 19, 9. 11. 1590.

izrađivač slamarica Antonio pok. Basea /tekst oporuke vidi u prilogu 3/). Godinu dana nakon pisanja oporuke, točnije 20. prosinca 1619. godine Nikola de Dominis sastavio je i dodatak oporuke (kodicil). Ne donoseći bitnije izmjene prvobitnog teksta oporuke, Nikola izražava želju da se njegovim kćerkama Gasparini i Anzoleri dodijeli svakoj po jedan dukat.²⁰ Oporuka je otvorena nakon Nikoline smrti 23. ožujka 1624. godine, što upućuje da je Nikola i nakon izricanja oporuke i kodicila prije svoje smrti proživio još stanovit broj godina.

Za razliku od slikarskih majstora, gdje smo imali nemali broj primjera spominjanja mletačkih umjetnika u dokumentima koji se odnose na iseljenike iz naših krajeva, u slučaju sitnoslikara bilježimo znatno manji broj primjera. Razloge tome u prvom redu treba tražiti u ukupno manjem broju majstora koji su se bavili tom vještinom, pa je i broj naših umjetnika (samo oporuka Nikole de Dominisa), kao i Mlečana koji se pojavljuju kao svjedoci u oporukama naših iseljenika mnogo manji nego kada je riječ o slikarima. Tako iz godine 1561. bilježimo sitnoslikara *Gaspara condam Cristoforo* koji je svjedok prilikom sastavljanja oporuke Antonija Nikolina iz Zete, stanovnika župe S. Basso u predjelu S. Marco (NT, b. 296, br. 27, 15. 10. 1561). U drugom primjeru *Mathio Moro miniador a s. Antonio* svjedok je Simone pok. Andrije sa Šolte, udovice u prvom braku pok. Andrije iz Crne Gore, te u drugom braku mornara Ivana Crnovića, također podrijetlom iz Crne Gore, stanovnice predjela Castello u župi S. Severo (b. 442, br. 744, 24. 2. 1570).

BOJADISARI (TINTORI)

Bojadisari tkanina (*tentori, tinctori*) majstori su čija se djelatnost smatrala graničnom između obrtničke vještine i umjetnosti. Iako se njihova djelatnost po sadržaju i izvedbi sastojala od aktivnosti ograničene uglavnom na radove obrtničkog karaktera, to se umijeće tijekom prošlih stoljeća posebno cijenovalo među obrtničkim majstorima, a njegovi djelatnici ubrajani su u istaknutije, društveno priznatije i cjenjenije majstore. Nerijetko su se bojadisarski majstori poistovjećivali sa slikarskim majstorima i dekoraterima, napose oni cjenjeniji i umijećem vrsniji obavljajući raznovrsne radove oko ukrašavanja različitih dekoracija na svjetovnim i crkvenim građevinama. Kao i u primjeru naših slikara i sitnoslikara, i bojadisarski su majstori gotovo u pravilu nepoznati, nezabilježeni u enciklopedijama i leksikonima, a njihova struka i djelovanje najčešće nisu ni u općem smislu ubrajani u umjetničke vještine.

Vremenski okvir pojave bojadisara iz naših krajeva u Veneciji razdoblje je od 1463. do 1571. godine, u vrijeme kada je spominjanje doseljenika s istočnog Jadrana u Veneciji najizrazitije. S obzirom na podrijetlo, zanimljivo je da je većina bojadisara s južnih područja istočnog Jadrana (Zeta, Crna Gora, Bojana), a u manjoj mjeri iz nekih dalmatinskih gradova (Zadar, Trogir, Bar). Mjestom stanovanja naši su bojadisari spomenuti u različitim predjelima Venecije: Castello, Cannaregio, Dorsoduro i S. Polo te u župi S. Eufemia na otoku Zudecca.

²⁰ Et per segno d'amor lasso alle mie fie Anzola et Gasparina un ducato per una (NT, b. 1021, br. 530, 20. 12. 1619).

Ukupno je ovdje sedam oporuka bojadisara podrijetlom s naše obale, a prvi dokumenat u kojem zatječemo podatke o našim bojadisarima u Veneciji jest oporuka Lukrecije, supruge bojadisara *Petra pok. Nikole* iz Bara, napisana 1469. godine. Lukrecija ne spominje nikoga od bližih članova obitelji, pa za jedinog izvršitelja oporuke i glavnog nasljednika svih svojih dobara imenuje supruga Petra. Kako kao mjesto svog pokopa određuje groblje samostana S. Francesco della Vigna, smještenog u predjelu Castello, možemo pretpostaviti da se i mjesto njihova obitavanja nalazilo u nekoj od susjednih župa istog predjela.²¹

Kratak je podatak i o Zadraniu *Pavlu*, bojadisaru u predjelu Cannaregio (župa S. Felice). U oporuci njegove supruge Lucije, napisanoj 1485. godine, Pavao se spominje samo kao jedan od brojnih izvršitelja Lucijine oporuke, ali ne i prilikom raspodjele njezine imovine. Od ostalih članova njihove obitelji navodi se samo sin Franjo, nasljednik cjelokupne Lucijine imovine.²²

Najviše podataka o djelovanju jednog od naših bojadisara nalazimo u oporuci iz 1486. godine Trogirana *Mihovila pok. Paxe*, stanovnika predjela Cannaregio u župi SS. Apostoli. Mihovil je, kako se vidi iz sadržaja oporuke, bolje stojeći bojadisar, majstor koji je najvjerojatnije držao vlastitu radionicu za bojenje tkanina te uspio steći imetak koji nadilazi prosječnu imućnost običnih majstora i obrtnika. Mihovil posjeduje nemala novčana sredstva, što iskazuje obilnim novčanim legatima članovima rodbine, prijateljima i poznanicima, kao i crkvenim ustanovama u Veneciji i drugim talijanskim gradovima. Osim toga, Mihovil posjeduje novčani kapital pohranjen u različitim bankama u Veneciji, a spominje i svoje novčarsko poslovanje, odnosno kreditiranje drugih mletačkih obrtnika. Na samom početku oporuke Mihovil spominje svoju suprugu Klaru koju, zajedno s Mihovilovim poznanicima, braćom Jurjem i Ivanom Dominikom Negrom, imenuje izvršiteljima svoje posljednje želje. Mihovil ostavlja svojoj supruzi njezin cjelokupan miraz koji je iznosio nemalih 500 dukata, kao i svu njezinu odjeću, nakit i ukrase. Od ostalih članova rodbine Mihovil spominje pastorku Kasandru i Anzolu te svastiku Andrijanu kojima kao legat ostavlja novčane svote. U oporuci još spominje i svoje pomoćnike i slugu koji su mu tijekom proteklih godina pomagali u obavljanju bojadisarskog zanata. Slugama, od kojih je jedan (Grgur) podrijetlom iz Zadra, ostavlja manje novčane svote. Mihovil se u svojoj oporuci iscrpnije osvrće i na vjerske ustanove Venecije. Izražavajući želju da se njegovo tijelo pokopa u grobnici bratovštine S. Maria dei Miracoli u sklopu istoimene franjevačke crkve, Mihovil toj bratovštini namjenjuje tri dukata za troškove pogreba, te još dva dukata za potrebe crkve. Svećeniku Rajneriju, za kojeg ne navodi crkvu u kojoj djeluje, ostavlja 20 dukata za služenje misa za spas svoje duše. Od ostalih vjerskih ustanova Mihovil ma-

²¹ *Lucretia uxor Petri tintoris condam Nicolai de Antibarò: ... solum commissarium maridum meum... corpus meum volo sepeliri in s. Francesco cui ordini dimitto ducati doi... Residuum dimitto marido meo* (NT, b. 377, br. 126, 22. 10. 1469).

²² *Lucia uxor magistri Pauli de Iadra tintoris de confinio s. Felicis: Commissarios meos Petrum Bolani, Paolum maritum meum, Marcum Bolani e Mariam sororem Marci... Residuum dimitto Francesco filio meo* (NT, b. 1136, br. 127, 23. 8. 1485).

njim novčanim prilozima obdaruje samostan S. Maria delle Grazie na istoimenom otoku u Laguni, hospitale S. Domenico, Madonna della Pietà i S. Antonio u predjelu Castello, te hospital u sklopu crkve S. Agnese u predjelu Dorsoduro. Bratovštini S. Trinità, u koju je i sam uključen, ostavlja tri dukata. Također određuje da netko od njegovih nasljednika izabere i pošalje jednu osobu na hodočašće u mletačke crkve S. Trinità i S. Croce te u glasovita i udaljena hodočasnička stjecišta u Rimu, Assisiju, Padovi i Loretu. Na kraju oporuke Mihovil određuje da ostatak njegovih dobara koji preostane nakon ispunjavanja svih navedenih legata pripadne izvršiteljima oporuke, braći Jurju i Ivanu Dominiku Negro (vidi prilog br. 4).

Iz 1501. godine potječe dodatak oporuke (kodicil) bojadisara *Ivana pok. Pavla* s Bojane, stanovnika predjela Castello u župi S. Maria Formosa. Potvrđujući odredbe prvobitnog teksta oporuke (za koju ne navodi datum nastanka), Ivan kao jedinu promjenu prvobitnog sadržaja određuje zamjenu izvršitelja oporuke, te umjesto svog zeta, zidara Betina i svoje kćeri, a Betinove supruge Perine, imenuje na njihovo mjesto svoje prijatelje Bertolda Pavlova i Alojzija iz Toscane.²³

U oporuci Marine pok. Marka iz Zete, stanovnice predjela Dorsoduro (župa S. Pantaleon), spominje se njezin nećak bojadisar *Aleksandar*. Jedini podatak koji se na Aleksandra odnosi u ovoj oporuci jest njegovo imenovanje za izvršitelja Marinine oporuke te podatak da stanuje u predjelu S. Croce u župi S. Maria Mater Domini.²⁴

Jedini je izvršitelj oporuke i glavni nasljednik cjelokupnih dobara svoje supruge Katarine *Nikola Radov zvan Schiavonetto* iz Crne Gore, bojadisar u predjelu Cannaregio (župa SS. Apostoli) kod mosta koji vodi prema crkvi S. Giovanni Crisostomo.²⁵

Posljednji bojadisar kojeg ćemo spomenuti jest *Grgur Petrov Milkoci*, čije se podrijetlo pobliže ne spominje. Grgur je stanovnik župe S. Zaccaria u predjelu Castello, a spomenut je samo kao svjedok prilikom sastavljanja oporuke Pasqualina pok. Victora iz Trogira, stanovnika župe S. Eufemia na mletačkom otoku Zudecca.²⁶

Na kraju razmatranja o ovim bojadisarima, ukratko se treba osvrnuti i na aspekt spominjanja mletačkih bojadisara u oporukama naših iseljenika. Riječ je o ukupno osam dokumenata nastalih od 1493. do 1576. godine, pri

²³ Iohannes condam Pauli de Bogiana tintor de confinio s. Marie Formose: Casso, revoco et anullo comissarium meum magistrum Betinum murarium generum meum et Perinam uxorem suam et filiam meam et loco ipsorum generis et filie mee instituisco et esse volo Bertoldum de Paolo sansarium e Aloisium filium Zacuperti Tuschanum compatrem meum (NT, b. 271, br. 388, 6. 12. 1501).

²⁴ Marina fu fia Marco de Zeta de s. Pantaleon: Lasso mio comissario Alexandro tintore mio nievo a s. Maria Mater Domini (NT, b. 677, br. 677, 28. 6. 1551).

²⁵ Catarina moglier Nicolò de Rado Schiavonetto de Monte Negro tentor in la contra da de ss. Apostoli apresso il ponte de s. Zuane Cristostomo: Lasso solo comissario mio marido. Il resto lasso a mio marido Nicolò (NT, b. 412, br. 105, 30. 7. 1556).

²⁶ Pasqualin fu Vietore de Traù filacanevo al confin s. Eufemia a Zudecca... Testes: Greguol de Pietro Milcozi tentore a s. Zaccaria (b. 478, br. 455, 5. 2. 1571).

čemu je, kao i u prethodnim slučajevima, najveći broj primjera iz druge polovine 15. i 16. stoljeća. Doseljednici u čijim se oporukama spominju navedeni mletački bojadisari podrijetlom su pretežno iz dalmatinskih gradova (Rab, Zadar, Šibenik, Split, Budva, Herceg-Novi), te s albanskog područja (rijeka Bojana). Mjestom stanovanja, uz koje približno možemo locirati i mjesto obitavanja i djelovanja mletačkih bojadisara, vezani su uglavnom uz predjele Castello, Cannaregio i S. Marco. Jednako kao i naši bojadisari, ali i kao većina doseljenika s istočnog Jadrana i ovi su mletački bojadisari skromnog, pučkog podrijetla.

1) *Martino tentor condam Zuane de Milano* svjedok je Lucije pok. Tome iz Zadra, stanovnice župe S. Luca u predjelu S. Marco (b. 672, br. 42, 5. 3. 1492).

2) *Vicenzo de Francesco tentor* svjedok je Helene pok. Ivana s Bojane, redovnice trećeg reda sv. Franje (picokara) u Sv. Ivanu u župi S. Hieremia u predjelu Cannaregio (b. 88, br. 11, 26. 5. 1499).

3) *Antonio de Bartolomeo tentor* svjedok je Margarete iz Šibenika, stanovnice župe S. Marcuola u predjelu Cannaregio (NT, b. 455, br. 192, 11. 9. 1535).

4) *Mathio Ricetti tentor a s. Lio* svjedok je Katarine udovice Splićanina Jurja, stanovnice župe S. Lio u predjelu Castello (b. 189, br. 164, 17. 5. 1542).

5) *Zuane Antonio de Nigro tentor e Antonio de Nigro tentor condam Thomasii* svjedoči su Stjepana pok. Blaža iz Budve, stanovnika predjela Cannaregio u župi S. Foscha (b. 252, br. 200, 17. 12. 1550).

6) *Zuane condam Piero tentor a s. Zuane Bragora* svjedok je Helene pok. Lazara Triffoni, udovice Jurja iz Herceg-Novog, stanovnice župe S. Giovanni in Bragora u predjelu Castello (b. 1084, br. 12, 29. 1. 1559).

7) *Batista di Mattio tentor* svjedok je Luke pok. Jurja s Raba, trgovca drvom u župi S. Marcuola u predjelu Cannaregio (b. 507, br. 35, 17. 2. 1573).

8) *Bartolomeo de Jacopo tentor de Venezia* svjedok je Lucije pok. Mateja Rossi, supruge Petra Schiavona iz Šibenika, broдача na *Fontegho della farina* u predjelu Dorsoduro (b. 1259, br. 587, 17. 8. 1576).

Završavajući ovaj pregled nazočnosti i djelovanja nekoliko manje poznatih slikarskih umjetnika i majstora s istočnojadranske obale u Veneciji od 15. do 18. stoljeća, može se istaknuti nekoliko zaključnih postavki.

Ovdje su obrađeni umjetnici i majstori koji su u domaćoj i stranoj povijesti umjetnosti potpuno nepoznati ili tek rijetko i u najkraćim crtama spomenuti. Razlog tome je anonimnost tih majstora o čijem umjetničkom djelovanju ne postoje gotovo nikakvi podaci niti je sačuvano njihovo djelo. U najvećem broju primjera riječ je o manje poznatim, gotovo anonimnim majstorima koji nikada nisu dostigli priznatost i slavu samostalnih slikarskih umjetnika, pa je njihovo djelovanje najvjerojatnije redovito bilo ograničeno na sudjelovanje u radionicama glasovitijih i priznatijih slikara onodobne Venecije.

Zasnivajući rad samo na notarskoj građi (oporuke), te u manjoj mjeri na popisima članova slikarske bratovštine u Veneciji, uglavnom je naveden njihov svakodnevni život, obiteljski odnosi, rodbinske i prijateljske veze, po-

znanstva i komunikacija s iseljenicima iz različitih dijelova istočnojadranske obale. Djelujući u gradu na lagunama kao slabo poznati, malo traženi i nepriznati slikarski majstori, kakvih je u tada cvatućoj Veneciji bilo zasigurno u izobilju, bez nade da će se njihova djela smatrati vrhunskima, životna je svakodnevnica tih naših slikara, minijaturista i bojadisara umnogome nalikovala uobičajenom životnom tijeku prosječnog doseljenika s naše obale, poprimajući sve osobine skromnog života neimućnih pučana, obrtnika, pomoraca i sitnih trgovaca koji su tijekom proteklih stoljeća tražili sreću i mogućnost življenja u središtu Prejasne Republike.

Istraživanje, bilježenje i vraćanje iz zaborava ovog niza anonimnih *skjavunskih* majstora svoje opravdanje i razlog pronalazi i u činjenici da je njihovo djelovanje smješteno izvan njihove domovine, gradova i krajeva iz kojih su potekli, često naučili i usavršili umjetničku vještinu, te su, kao i mnogi njihovi prethodnici i nastavljači, svoju budućnost pokušali pronaći u umjetnički najrazvijenijem gradu Jadrana i glavnom središtu njihove jedinstvene države - Veneciji. Bilježenje i zapis o njihovoj nazočnosti i djelovanju, čak i kada je riječ o registriranju najrazličitijih za istraživača povijesti umjetnosti možda nebitnih pojedinosti iz njihova privatnog života i svagdašnjice, prilog je poznavanju stoljetnog procesa, pojave i intenziteta komunikacije među krajevima, gradovima i ljudima dviju jadranskih obala kroz stoljeća, te intenzivnog prožimanja umjetničkih ideja i strujanja jedne jedinstvene i državnim granicama neodvojive civilizacije i kulture Zapadne Europe.

U prilogu objavljujem prijepise četiriju oporuka naših majstora (dva slikara, minijaturista, bojadisara).

Prilog 1) Oporuka slikara Bartolomeja (ASV, NT, b. 918, br. 70, 13. 10. 1325).

Anno ab Incarnatione Domini Nostri Jesu Xristi 1325, 13 octobris Indictione IX Muran.

Idecirco ego Bartholomeus pictor de confinio s. Stephani de Muran corporis infirmate sanus mente et intellectum vocari feci ad me Marcum presbiterum plebanum s. Stephani de Muran et notarium ipsumque rogavi ut hoc meum testamentum scriberet et compleret.

In quo testamento constituo meos commissarios Flaurent caligaro cognatum meum, Caninum Sclavolinum pictore de confinio s. Iohannis Bragora consanguineos meum ut secundam quod hic ordino darique iubeo sic ipsi post meum obitum debano adimplere.

In primis recta dimitto decima.

Item volo et ordino quod quedam meam proprietatis terras et case cooperte et discoperte qua est una posita in supradicto confinio s. Stephani de Murano ubi habitat Paulus frater meus que proprietate habui et emi a Beate relicte Scardini de Meco fieretur et dentur ad afflictum perpetuum prius per predictos commissarios meos usque vixerit et post mortem ipsorum commissarium fierit ad afflictum perpetuum per procuratores ecclesie s. Stephani de Muran quod fuerit per tempor afflictum cum proprietatis et domorum dicte ruge ordinatus partes fieri: una partem detur et decidet inter propinquos meos et si propinqui mei non facerit detur et dispensavit inter pauperibus dicte contrate s. Stephani omni anno et altra parte fiant omni anno una caritas pauperibus dicte contrate s. Stephani pro anima mea et meorum mortuorum.

Item relinquo tercia parte medietas deveniat in opere et fabrice dicte ecclesie s. Stephani et alia medietatis deveniat in presbiteres resistentes dicte ecclesie s. Stephani

omni anno ut orant pro anima mea salva sempre reparatione et aptatione ipsi proprietate et domorum cum expedita de fictibus domorum tocius dicte proprietatis aptari et reaptari.

Item ordino corpus meum apud dictam ecclesiam s. Stephani sub porticali ipse ecclesie seplire.

Item dimitto Sophie serviali mee soldorum denariorum venetorum 40 grossorum.

Item dimitto congregationi s. Marie de Muran soldorum denariorum 20 grossorum.

Item aliis congregationibus de Murano pro quolibet soldos 10 venetorum.

Item dimitto patrono meo soldorum 2 grossorum.

Item dimitto pro Marcablano librarum parvorum venetorum 5.

Item dimitto Lucie nepti mee filie fratris mei soldorum denariorum 40 grossorum pro suo maritare.

Item dimitto Marchysine uxori mee ultra sua repromessa soldorum denariorum venetorum 50 grossorum.

Item volo et ordino quod omnia debita mia solvant ad pletum et omnia quod exigere et habere debeo ad debitibus meis petant et exigant pro dictos meos commissarios.

Item ordino quod si bona mea mobilia non facere sufficientia ad solvednum legatos suprascriptos volo quod solvent de fictibus domorum et proprietatem meorum.

Residuo bona mea mobilia et alios proprietatis meis terras et casas coopertas et discopertas inordinata usque possit dimitto filio et filie qui vel que nascent ex suprascripta Marchessina uxore mea cum sit si vixerit et ad etatem pervenit. Si vero filio vel filie qui vel que nascet de predicta uxore mea decesseret ante etate venditur et transactaverunt ipsa proprietatis, terras et casas et alia bona mea mobilia si fuerit pro dictos commissarios meos et precium detur dispensant pro anima mea et meorum mortuorum propinquos meos pauperibus et aliis pauperibus sic melius videbitur predictos commissarios meos. Preterea.

Insuper et capitate cum suis heredibus et succesoribus suprascriptos commissarios meos et eorum heredes et succesoribus librarum quinque.

Ego Bartholomeus Murani presbiterus s. Stephani testis.

Ego Iohannes Nicholai testis.

Ego Marchus presbiterus plebanus s. Stephani de Murano notarius complevi et robori.

Prilog 2) Oporuka slikara Dominika pok. Nikole iz Bara (ASV, NT, b. 1084, br. 216, 18. 8. 1515)

Dominicus condam Nicolai de Antibarò pictor de confinio s. Iohannis Novi sanus Dei Gratia mentis sensis et intellectu, licet corporis ob infirmitatem... In quo quidem testamento instituisco meos fideicommissarios magistrum Iohannem linariolum cum quo in domo habito meum germanus et magistrum Iohannem Claudum centurarium de s. Maria Formosa. Corpus meum volo seplire in ecclesia s. Maria Formosa in una capsula lignea. Item volo et ordino celebrantur messe s. Gregorii pro anima mea per reverendum dominum presbiterum Bernardinum de Sanctris patrem meum spirituales cui dimitto ducatos 22; Item dimitto sorori Sebastiane moniali in Venezia in monasterio s. Aloysio nepti mee meum quadrum Domini Nostri Jesu Xristi et unam ex meis tazis argentis, cioè maiorem più pulchriorum pro anima mea. Item dimitto monasterio s. Marciliani libras 60 parvorum quod debeo habere a Dominici de Millo patron barce habitat ad s. Vitalem per quadam libras 60 dispensatur inter pauperibus servitoris ipsius monasterio pro anima mea. Item dimitto dictis pauperibus quod serviet ipsius meus frater camisas 12 ex meis camisas novas. Item dimitto Medo nepoti meo meam

vestam de panno paonazzo et unum de meis tapetis usatis in signo caritatis. Item dimitto Righo ipisius Medo fratrem unam ex meis tazis argentis uno zinte in signo caritatis. Item dimitto Zanetto filio Petri Brenta meo nepoti ducati doi in signum caritatis. Idem dimitto Andree linariolo penes monasterii s. Sepolcro una ex meis vestis nigris in signo caritatis. Item dimitto Iohannis Claudio centurio ducati tre. Dimitto notario mercedem suam consuetam. Reiduum bonorum dimitto Iohanni linariolo meo germano. Testes: Iohannes de Angelo chalafatis et Francesco de Petrisse Istrianus.

Prilog 3) Oporuka sitnoslikara Nikole de Dominisa (ASV, b. 1021, br. 530, 13. 11. 1618)

Anno ab Incarnatione Domini Nostri Jesu Xristi 1618, Indictione prima, vero martis 13. mensis Novembris, Rivoalti.

Considerando io Nicolò d Dominis miniador all'Insegna dell... in Contra de s. Zulian, del quondam mistro Constantin, quando fragile sij la vita humana et che cosa non habbiamo più certa della morte, et incerta l' hora di quella moredno, per la Iddio gracia sano della mente, intelletto et sano del corpo, pero mi son trasferio al Cancellio de Pasqualin Valaresso nodaro publico di Venezia posto sopra la Piazza d s. Marco loco da me elletto per la dispositione delli beni miei qualli ho pregar che scriver debba il presente mio testamento et esso ocorendo il caso della mia morte il debba publicar adempir et roborar con le clausule neccesarie et opportune giusta il legge della Città. Prima quando allo Altissimo mio Creator piacerà à si chiamarmi li aricomando l'anima mia et alla sua gloriosissima sempre Vergine Madre Madonna Signora Maria et à tutta la Corte celestial. Dechiaro che essendo stato maritado, ben che Marcho mio fiol dalla quondam madonna Prudentia fù mia Consorte insime con me per ordinatione che io non posso disponer di cosa alcuna, come nel suo testamento appare et havendo esso mio fiolo havuto et à modo suo dispensato de metta li beni di essa quondam sua madre et mia conosci molta guastia della robba mia. Però non havendo io cosa alcuna di raggion di essa mia consorte et volendo disponer delle cose mie lasso a Perina mia Nuora fù consorte del sudeto quondam Marco mio fiolo sia data la sua dote qual si è ducati quattrocento da me riceputi, per conto di ssa sua dote. Et il resto de tutti li miei beni mobili et di cadauna sorte lasso alli figlioli dl detto quondam Marchio mio fiolo, cioè Laura et Prudentia et quello che nascerà essendo graveda essa mia nuora madonna Perina et comissari poi essecutori del presente mio testamento lasso che siano la ditta madonna Perina, mia nuora, insieme con il Zuane Bansoli solicitador et mistro Zuane Maria de Giacomo Lupi spezier al s. Zorzi.

Ne altro voglio ordinar et introgando del nodaro di lochi pii della Città, poveri vergognosi, schiavi et mendicanti risposi non voler altro ordinar solo che lasso il cargo alli miei comissari. Preterea. Si quis signum.

Io Pier Antonio quondam Batista Viveni da Venetia telariol al galion sta in chontra di s. Pietro di Castello fui testimonio pregato et giurato.

Io Antonio fio del condam Bastian stramazzer abita in contra de s. Benedetto fui testimonio pregato et giurato.

Die Sabbati 23 mensis Martiis 1624 publicavit fuit testamentum presentum ad instantiam supradicte Domine Perine comissarie, in loco predicto supra cadavre, presentibus Domino Horatio Imilde Alemano quondam dominum Gervasij campanario ad s. Franciscum in calle fabrorum et signor Francesco fio de signor Nicolai de Casi d predicto loco speculario in chontrada s. Proculo et aliis personis.

Prilog 4) Oporuka bojadisara Mihovila pok. Paxe iz Trogira (ASV, NT, b. 508, br. 169, 28. 7. 1486).

Michael condam Paxe de Tragurio tintor de confinio s. Apolinaris.

Instituisco meos fideicomisarios Iohannem Dominici de Negro phisiicus et Georgium de Negro fratruum suum.

Dimitto Clare uxori et comissarie mee omnia sua investmenta, lana, panno, anellos, centuras ultra dotis suas que fuit ducatos 500 et in caso se dicta Clara mardasse solamente ducati 100.

Dimitto presbitero Raynerio ducatos 20 per celebrare tante messe per anima mia.
Dimitto Anzelle fiastre mee ducatos 50 auri.
Dimitto Casandre sorori Anzlle ducatos 30 auri.
Item ordino sepliri ad fratris minores in archis scole s. Marie de Miracolibus cui
scuole dimitto ducatos tres auri pro mea sepoltura.
Item dimitto ducatos duos auri s. Marie Miracolis.
Item monastrio s. Marie de Grazia ducatos duos.
Item hospedale s. Antonii ducatos duos.
Item loco pietatis ducatos duos.
Item loco Lazarethi et domicilli s. Agnetis apud s. Barnaba et apud s. Dominici
ducatos duos per cadauno loco.
Item Andriana cognata mea sorore stesce Clare uxori mee dimitto ducatos 50.
Item Gregorio de Iadra famulo meo dimitto ducatos 5 per resto suo salario.
Item Lene famule mee ducatos 5.
Item paupribus mee parochie ducatos 10.
Item schole s. Trinitatis de qua ego sum ducatos tres auri.
Item volo mitti ad Trinitatem et Crucem.
Item volo mitti Romam et Asisum ad indulgentiam per anima mia.
Item volo mitti ad s. Maria de Loreto.
Item dimitto monache s. Marie de civitate Padua ducatos duos auri.
Item a cadauno testatore ducatos tres auri.
Item dimitto Xristofori servi mei ducatos 10.
Residuum bonorum dimitto Iohannis Dominico et Georgio fratres et comissarios
meos equaliter.
Testes presbiter Bartolomus de Ferraris et Gabriel condam Zuane caliger.
Item habeo in banca de Pisanis ducatos 200 auri.
Item in banca spanius ducati 16 auri.
Item habeo debere a Mattio Blancho libras 202.

ARTISTI E MAESTRI MENO CONOSCIUTI DELLA PITTURA
DALMATA A VENEZIA DAL XIV AL XVIII SECOLO

Lovorka Čoralić

L'autrice nel suo studio basato sui documenti originali dell'Archivio di Stato di Venezia (fondo *Notarile testamenti*) esamina la presenza e l'attività nella suddetta città dal XIV al XVIII secolo di pittori, miniaturisti e decoratori meno noti provenienti dalla costa orientale dell'Adriatico. Sono presentati maestri tenuti in poca considerazione o del tutto sconosciuti negli studi degli storici dell'arte croati e stranieri. Le opere di questi maestri non si sono conservate, e sono molto pochi i dati noti sulla loro concreta attività artistica. Per questo l'autrice si limita esclusivamente all'esame dei dati che sono contenuti nei documenti (testamenti), e sono oggetto d'analisi soprattutto la vita quotidiana, la famiglia, i rapporti di parentela e di amicizia, e i contatti con gli emigrati di altre parti della costa adriatica orientale. Lo studio è suddiviso in tre parti che esaminano l'attività di pittori, miniaturisti e decoratori, per l'ultimo gruppo l'autrice sottolinea che si tratta di maestri la cui abilità è tra arte e artigianato e i cui rappresentanti non possono essere annoverati tra i pittori. Dopo l'esame di ognuno dei gruppi di artisti citati l'autrice riporta anche gli artisti veneziani ricordati nei documenti dei nostri emigrati, sottolineando che anche in questo caso si tratta quasi sempre, eccetto alcune eccezioni, di maestri poco conosciuti e menzionati raramente nella letteratura dell'arte. In chiusura si pubblica la trascrizione del testamento di quattro maestri a Venezia (due pittori, un miniaturista e un decoratore).